

Oud-Utrecht

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

De contributie bedraagt f 10,- per jaar.

Wie een gebonden jaarboekje wenst te ontvangen betaalt f 12,50.

NEGENENDERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 3 / MAART 1966

WAAR HEEFT WILLIBRORDUS S. MAARTENSKERK GESTAAN?

Over deze vraag heb ik reeds het een en ander in een opstel uit 1958 opgemerkt¹⁾, nadat de grondslag hiervoor in een vroeger opstel gelegd was²⁾. Daarbij was gebleken dat de Verlosserskerk binnen de muren van het voormalige romeinse castellum op het Domplein stond, zoals ook bij de opgravingen in en na 1930 ontdekt was. De Sint Maartenskerk echter heeft op of nabij de plek van de tegenwoordige Nikolaaskerk gestaan, zo oordeelde ik op grond van mijn onderzoek.

Mejuffrouw Maris meent daarentegen dat beide gebouwen op het Domplein gestaan hebben, zoals enige maanden geleden gebleken is³⁾.

Wellicht gaf ik aanleiding tot deze afwijkende opvatting doordat ik twee maanden daarvoor in een opstel het woord „Trajectum” met „Trecht” vertaald had⁴⁾. Dat was goed omdat onze stadsnaam Utrecht eerst na de Noormannentijd door het volk gebruikt werd. Zo noemde Eigil in het laatst der 8e eeuw - derhalve vóór de Noormannentijd - het woonoord Trecht⁵⁾.

Nadat de Denen - tegenwoordig ten onrechte „Noormannen” genoemd - in het begin der 10e eeuw verjaagd waren, komt „Utrecht” als volksnaam in zwang. Deze naam is door samenvoeging van *uit* en *Trecht* ontstaan⁶⁾, zodat ook hieruit blijkt dat het oord Trecht ouder was dan Utrecht.

Bovendien tekent deze laatste naam zijn ligging als benedenstrooms

¹⁾ „Schets van een Geschiedenis van Trecht” in Jb. Oud-Utrecht 1958, 43 e.v.

²⁾ In Jb. Oud-Utrecht 1954, 23-47.

³⁾ A. J. Maris: „Kerkenbouw door Willibrord” in Mbl. Oud-Utrecht, 1965, 84.

⁴⁾ In Mbl. Oud-Utrecht 1965, 57, 9e tekstregel.

⁵⁾ Eigil: „Vita Sturmii” in M.G.H., S.S. 2, 372; vgl. Jb. Oud-Utrecht 1958, 43 e.v.

⁶⁾ Jb. Oud-Utrecht 1954, 23 e.v. (naar S. Muller, Fzn.).

van Trecht, zodat dit laatste ten zuidoosten van het Domplein heeft gelegen. Doordat evenwel nog niemand tot dusverre enige moeite heeft gedaan om hiernaar te zoeken, is van Trecht alleen de naam bewaard gebleven.

De vroegste vermelding van Utrecht draagt de jaartekening 870. Deze komt in de Sint Bertinse jaarboeken voor, waarvan het oudste bekende afschrift in de tweede helft der 10e eeuw samengesteld is ⁷⁾. Daarbij heeft men de gelegenheid benut om onze stadsnaam met de toen heersende toestand in overeenstemming te brengen.

Het bewijs dat deze naamswijziging in het begin der 10e eeuw ingevoerd is, levert Van Buchell. Deze had in zijn bewerking van W. Heda's Bisschopsgeschiedenis meegedeeld dat bisschop Balderik (918—977) zijn stad kleiner herbouwde dan die voor de Denenstorm geweest was. Daarom kreeg het een nieuwe naam, namelijk Utrecht ⁸⁾. Die kleinere herbouw lag voor de hand omdat vrijwel alles hersteld moest worden, zodat het belangrijkste voorop ging. Dat was voor hem de geestelijkenstad op het Domplein, die binnen de muren van het voormalige romeinse castellum gebouwd werd. Hier is het geestelijke middelpunt tot na de hervormingstijd gebleven.

De naam Utrecht is derhalve eerst in de 10e eeuw ontstaan.

Mejuffrouw Maris' bezwaar tegen mijn opvatting meent te kunnen steunen op Bonifacius' brief uit 752 (of begin 753). Daarin staat dat Willibrord zijn Verlosserskerk gebouwd had en ook de grondvesten van de merovingische St. Maartenskerk opgespoord en dit gebouw herbouwd had. Deze stond „in castello”, terwijl de Verlosserskerk „in loco et castello” stond ⁹⁾, had Bonifacius geschreven. Hij was toen echter al ongeveer 80 jaren oud en bovendien had hij deze brief volgens Gosses *in een bui van verontwaardiging* geschreven; niet onjuist doch gekleurd ¹⁰⁾. En Van de Kieft schreef dat Bonifacius „als een goed advocaat” argumenten verzameld heeft om zijn tegenstander te bestrijden, doch de zaken *wat tendenticus voorgesteld heeft* ¹¹⁾. Deze uitspraken zijn duidelijk genoeg om voorzichtig met deze brief om te gaan, vooral wanneer men enkele woorden eruit licht. En wie het verschil tussen de uitdrukkingen „in loco” en „in loco et castello” zinnig kan verklaren, lost een kruisraadsel op, dat meer kruis dan raadsel is.

De opvatting dat *beide* kerken binnen het romeinse castellum zouden hebben gestaan, brengt veel bezwaren mee. Opravingen hebben name-

7) „Annales Bertiniani” door G. Waitz in S.S. rer. germ. in usum scholarum (Hannover, 1883, 110 e.v. en VIII).

8) „Historia episcoporum Ultra-jectensium” door A. v. Buchell in 1642 te Utrecht uitgegeven. Op blz. 89, r. 2 leest men Nutrecht, doch acht regels verder en overall elders „Utrecht”. Die N is derhalve een drukfout, of misschien een poging om W (= uu) te schrijven.

9) Okb. St. nr. 42.

10) I. H. Gosses. „Merovingisch en Karolingisch Utrecht” in Bijdr. Vad. Geschiedenis enz. 1911, 212.

11) C. van de Kieft in Ts. geschied. 1961, 53. Die tegenstander was de Keulse bisschop.

lijk onthuld dat deze vesting ongeveer 150 bij 125 meter groot was en dat de Verlosserskerk vrij dicht bij de Zuiderpoort gestaan heeft ¹²⁾).

Rekening houdende met enige ruimte tussen vestingmuren en gebouwen, komt men op ten hoogste 90 meter onderlinge afstand tussen beide gebouwen. Doch Eigil had meegedeeld dat Bonifacius' lijk voorlopig in de St. Maartenskerk neergezet was, omdat deze *in de nabijheid* van de landingsplek stond ¹³⁾. Uit Eigils opmerking volgt echter dat de Verlosserskerk *niet* in de nabijheid van de landingsplek stond. Kan men 90 meter verschil (of nog minder!) nu wel groot genoeg voor deze opmerking achten? Ik had de afstand tussen beide gebouwen in 1938 op ruim 800 meter geraamd ¹⁴⁾. Zulk een afstand past veel beter bij Eigils opmerking.

Ook de plaatsomschrijvingen voor de St. Maartenskerk, die in oorkonde nr. 43 gebruikt zijn, wijzen erop dat deze kerk in Trecht, met andere woorden: buiten het castellum stond.

Verder herinner ik aan het feit, dat de merovingische vestiging niet op het Domplein lag, doch bij de Rijnsplitsing in het zuidoosten van onze oude stad ¹⁵⁾. Het woonoord bestond al bijna twee eeuwen vóór Willibrord hier vertoefde. Waarom zou men de kerk bij haar stichting in de 6e eeuw op ruim 800 meter buiten het woonoord gezet hebben? Ze heeft in of vlakbij de burg en wijk gestaan. Dat was gemakkelijker voor de kerkgangers en veiliger voor de kerkschatten, (zoals relikwieën) die erin bewaard werden. Om al deze redenen kan de S. Maarten niet binnen het romeinse castellum gestaan hebben. Zij stond vlak bij de merovingische burg en wijk, dus nabij Tolsteegspoort en Ledig Erf.

Hetgeen mejuffrouw Maris in haar derde en vierde alinea schreef, wordt door geen enkel bewijs of zelfs maar bronvermelding toegelicht. Dan bestaat er geen grondslag voor wetenschappelijk werk, zodat er luchtkastelen kunnen ontstaan. Daarom ben ik zo vrij om hierover te zwijgen.

J. VAN GALEN

¹²⁾ Opgraveningen op het Domplein te Utrecht (Haarlem 1934) 38, 77 e.v. en tek. 52.

¹³⁾ Zie onze aantekening 5.

¹⁴⁾ In Jb. Oud-Utrecht 1958, 44.

¹⁵⁾ Jb. Oud-Utrecht 1958, 38 + 40 en elders.

Teken nu in op de facsimile-herdruk van

**TOONNEEL DER STEDEN VAN DE VEREENIGHDE NEDERLANDEN
MET HARE BESCHRIJVINGEN**

door JOAN BLAEU, 1649

formaat 55 bij 32 cm. met 124 bladz. kaarten, zes kleuren offset.

84 tekstbladen met de oorspronkelijke Nederlandse tekst en apart -
in boekvorm - toegevoegde verklarende tekst.

Prijs bij voorintekening ca. f 345,—, na verschijnen (najaar 1966) ca. f 390,—

Een fraai prospectus is binnenkort beschikbaar.

BOEKHANDEL BIJLEVELD, Janskerkhof 7, UTRECHT, tel. 10800 en 22774.
